

Primăvara la Bug – o istorie a candorii

Cartea Primăvara la Bug are o puternică expresivitate literară. Ea nu rămâne însă „doar” literatură.

Această povestire despre viața unor ființe care chiar au existat este o lecție despre istorie, despre condiția umană în vremuri ingrate, este o probă a democrației virtuților. Precum se întâmplă întotdeauna cu literatura autentică, autorul nu dă lecții, nu moralizează, nu dă sfaturi. Precum mereu în cazul unei adevărate piese de artă, ea invită cititorul la meditație. Primăvara la Bug motivează reflecții asupra marginalității, asupra nedreptății și asupra cruzimii unor semeni față de alți semeni. Pe aceste teme cresc, mai departe, ideile noastre mai abstracte despre drepturi și responsabilități. Din perspectiva „ultimului etaj”, Noua Revistă de Drepturile Omului l-a invitat pe scriitorul și editorul Andrei Ruse să facă recenzia cărții Primăvara la Bug, scrisă de Mircea Tănase și publicată în anul 2025 la Editura Hyperliteratura, asigurându-l că-și are locul și aici, într-o revistă teoretică dedicată drepturilor omului. Publicăm recenzia în acest număr al trimestrialului cu mulțumiri pentru calitatea răspunsului.

NRDO

Există, cred, o parte a istoriei care nu poate fi predată sau „înregimentată” în manuale sau studii. O istorie, dacă vreți, pe care o putem percepe numai prin simțire. Nu a datelor și a faptelor – chiar dacă este vorba în mare măsură despre ele –, ci a oamenilor concreți, care prin memoriile lor reușesc să împartă cu noi o fărâamă de timp uluitor de vie. Și nu vă gândiți la mari romane sau personalități importante, ori chiar intelectuali de seamă – acelea au alte „rafturi” rezervate –, ba dimpotrivă. La niște inși cât se poate de simpli, prinși în tăvălugul unor evenimente groaznice, care au decis să nu lase trauma lor uitării și au așternut pe hârtie, atât cât s-au priceput, o istorie pe care eu unul o numesc „a candorii”.

După deportarea în Gulagul sovietic, Anița Nandriș ne-a lăsat poate cea mai palpabilă dramă a bucovinenilor și basarabenilor trimiși în Siberia. A supraviețuit alături de fiii ei acelui calvar ca prin minune și, cu o limbă cât se poate „rudimentară”, ne-a lăsat moștenire

o mărturie care ne-a înfiorat în aceeași măsură în care ne-a făcut să înțelegem cu adevărat suferința acelor oameni mai bine decât orice volum de specialitate. Manuscrisul îi fusese încredințat unui nepot încă din 1982 și adus clandestin în România, reușind să fie publicat abia după 1989, cu titlul „Douăzeci de ani în Siberia”, la trei ani după moartea autoarei. Monica Lovinescu spunea despre cartea ei astfel: „nu numai că se cere neapărat citită, dar ar merita să fie așezată, prin bibliotecă, într-un raft al clasicilor”.

Mai departe, nu are cum să nu-mi vină în minte imediat Elisabeta Rizea, „femeia cu părul smuls de Securitate”, eroina anticomunistă a Făgărașului (Haiducii Muscelului), descoperită și adusă atenției publicului larg de Lucia Hossu-Longin, în cadrul emisiunilor *Memorialul Durerii*. Relatările ei au fost culese și au ajuns ulterior și într-o carte, „Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara”, apărută în 1993, care ne arată furia represaliilor comuniste la adresa dizidenților din munți, fără de care poate că azi nici n-am fi putut bănui brutalitatea aceluia odios început de regim. La fel cum cifrele uriașe ale celor exterminați în lagărele naziste nu sunt decât niște statistici fade pe lângă jurnalul sfâșietor al Annei Frank. Experiențele brute ale acestor martiri sunt adevărate portaluri în timp și au o putere miraculoasă: aceea de vindecare a istoriei, prin „retrăirea” ei.

Tot în această categorie intră și mai recenta *Primăvara la Bug*¹, care acoperă fapte aproape ireale și, din păcate, foarte puțin cunoscute de marea masă a populației, despre deportarea romilor din perioada antonesciană. Mascată sub forma unui roman, scris la persoana I-a, acțiunea se concentrează pe destinul familiei lui Mircea Tănase (1939-2009), nimeni altul decât tatăl bine-cunoscutului sociolog Gelu Duminică, aplecându-se de fapt asupra sorții crunte a peste 25.000 de suflete, cel puțin, din date oficiale. Un roman care reușește să dezvăluie realitatea dură la care au fost supuși romii la Bug, fără însă a cădea nici în capcana jelaniei ori, cum motivat ar fi fost, a învinovățirii de tip naționalist. Din contră, este o istorisire care, împotriva tuturor celor care se petrec, clocotește de umanitate și speranță, căutând un răspuns cât se poate de real de la divinitate:

Oare, Doamne, cât de mult nu te-am ascultat, eu, Ivan, robul tău, de m-ai adus în halul ăsta?, (...) Și dacă eu ți-am greșit atât de mult, copiii ăștia, și se uită cu lacrimi în ochi la noi, ei cu ce ți-au greșit?

Ivan, fierar de meserie, este capul acestei familii, care se mută din Basarabia la Galați, în anii '30, la insistențele neveste-sii, care oricât de bine o ducea alături de bărbatul ei harnic și chibzuit în satul Comrat, nu se poate lepăda de obiceiurile neamului ei, de a cerși. Ivan și ai lui își ridică o gospodărie frumoasă, ajutat și de doi prieteni români, și își sporesc averea din comerțul cu porci. Viața însă nu are milă de ei, căci Al Doilea Război Mondial vine ca un tăvălug. El este trimis pe front, iar o parte din familie, deși n-ar fi trebuit – tocmai pentru că el era în armată – ajunge să fie deportată. Astfel de cazuri au tot fost, nu este singular – și există dovezi care să le susțină, Gelu Duminică mi-a arătat parte din arhive. La fel cum nu au fost trimiși la Bug numai infractorii sau cei fără acte. Și chiar de-ar fi fost așa, să zicem, după cum încearcă unii sau alții să justifice hotărârile de atunci, în ce lume normală la cap putem veni cu argumente în favoarea crimei? Pentru că asta a fost și ne-o arată cu vârf și îndesat „Primăvara la Bug”.

1 Mircea Tănase, *Primăvara la Bug*, Editura Hyperliteratura, București, 2025, 272 de pagini.

Din acest punct al poveștii, avem un roman extraordinar despre supraviețuire și camaraderie feminină – în centrul lui fiind Anica (sora mai mare a povestitorului nostru) și Iftinca, cea mai bună prietenă a ei. Alături de ele pătrundem în lagăre și ajungem până la Bug, unde romii sunt lăsați de izbeliște, fără hrană și fără resursele de bază pentru a trece măcar peste iernile grele de acolo. Dacă se-ntorc, sunt împușcați de ai noștri. Dacă înaintează înspre Răsărit, sunt împușcați de ruși sau de partizani la marginea unor gropi comune, pe care tot ei sunt puși să și le sape. Dacă sunt prinși că fură din satele ucrainene, la fel. Se moare pe capete de foame și de tifos. Se moare apoi iarna, când toți stau închiși în adăposturile lor, fără să știe luni întregi care mai e viu și care mort. Nenumărați sunt găsiți abia după dezgheț, morți și îmbrățișați.

Mircea Tănase a avut doar șapte clase, dar compensează lipsa de studiu și de exercițiu în scris, dacă vreți, printr-un har de povestitor asemănător cu cel al lui Creangă – o să-mi dați dreptate citind. Imaginea primăverii – de unde și titlul romanului –, în care romii află câți dintre ei mai sunt sau nu în viață, aduce totodată speranță, iar dorința de a supraviețui renaște odată cu natura. Acest contrast, precum și alte imagini emoționante, îi confirmă forța autorului de a sesiza exact ce trebuie să ne aducă în prim plan pentru un impact cât mai puternic. Toate scenele, fie ele brutale sau nu, abundă de culori sau de mirosuri îngrozitoare. Aproape că-ți vine să te scarpini de păduchi, răsfoind unele pagini, atât de bine sunt redată trăirile personajelor, și ele extrem de bine conturate, nu doar prin descrieri, dar mai ales din dialogurile foarte realiste.

Anica este trimisă la Bug cu copilul ei și doar prin cerșit în satele vecine reușește să țină pe picioare „șatra” de care se aciuiește – căci acolo se regăsește cu familia unui bun prieten al tatălui ei. Însă odată ce anii trec, băiețelul ei e tot mai slăbit. Când îl găsește țepăn lângă ea, fiind nevoită să-l îngroape în acele pustiuri fără slujbă sau orice ritual, mintea Anicăi începe să rățăcească, căci sensul vieții ei se destramă. Împreună cu Iftinca, care-i este alături la fiecare pas – este incredibilă, așa spune, relația acestor două femei –, ia decizia să se întoarcă acasă sau cel puțin să încerce, pentru că a rămâne acolo ar fi fost tot egal cu moartea. Călătoria celor două înapoi este și partea cea mai tensionată și plină de suspans a cărții. Iar când îți amintești că povestea este una reală, aproape că nu-ți poți stăpâni lacrimile.

Învățăm de la Mircea Tănase o bucată de istorie pe care de prea multe ori fie am negat-o, fie nu i-am dat prea multă importanță. Despre Bug s-a vorbit de la prea puțin spre deloc și în majoritatea cazurilor doar din cifre și fel și fel de statistici „lemnoase”. Acum însă avem „șansa” să reținem acel coșmar, pentru a lua învățămintele necesare și a nu lăsa vremurile să se repete. Pentru că extremismul și naționalismul de tip fanatic acolo duc: către violență, către dezbinare, către ură și, inevitabil, către atrocități. Este o carte care te face poate să fii puțin mai atent la mesajele din jur și să te alarmezi când auzi din gura unora, proclamați și salvatori de neam, cuvinte atât de asemănătoare cu cele de atunci. Cuvinte care au dus – și din nefericire, cred că vor mai duce – la prea mult sânge nevinovat vărsat.

Cartea a fost scrisă la începutul anilor 2000, tocmai împotriva uitării. În timpul vieții autorului, Gelu mărturisește că nu l-a ajutat pe tatăl său s-o publice, din cauza faptului că nu credea că ar interesa pe cineva subiectul. Apoi, a avut și o oarecare temere de asumare, fapt ce l-a determinat pe Tănase Duminică să-și schimbe inclusiv numele de pe „copertă” în Mircea, așa cum de fapt îi spuneau toți cei care-l știau. Tatăl lui Gelu s-a stins din viață în 2009, iar Gelu a preluat manuscrisul. L-a adus de la Galați la București, iar ani de zile n-a avut puterea să-l recitească. Abia după, iată, 16 ani, a putut să-l dăruiască unui editor – și am ales foarte bine verbul *a dăru*.

Aici intru eu în scenă. În urma unui podcast pe care l-am realizat cu Gelu pentru canalul Ziafet despre istoria romilor, am insistat ca acele povești (și multe altele pe care le-a mai tot pomenit în fel și fel de emisiuni) să fie adunate într-o carte pe care s-o publicăm la micuța mea editură, Hyperliteratura. „Întâmplarea” – iar eu nu mai cred demult în astfel de coincidențe – a fost ca la acea întâlnire Gelu să-mi arunce în treacăt câteva vorbe despre manuscrisul tatălui său, rugându-mă, când am timp, să arunc un ochi peste el. Nu părea ceva foarte important, așa că, undeva din toamna anului trecut și până la începutul lui 2025, prins în cu totul alte proiecte, aproape că am și uitat de document. Imaginați-vă însă șocul pe care l-am avut când am decis să-l printez și am început să citesc acest roman care m-a zguduit din toate temeliile. Îmi amintesc că l-am sunat pe Gelu imediat și i-am spus: „Omule, mi-ai dăruit o comoară!” Mai bine spus: „ne-ai” dăruit o comoară. Sau și mai corect: „ne-ați” dăruit o comoară.

Singurul meu rol a fost de cizela textul, de a tăia din repetiții, de a verifica și corecta mici date – pentru că, desigur, memoria este extrem de subiectivă –, astfel încât cititorul să aibă parte de o lectură cursivă. Am scos doar anumite „balasturi” – cum le numim noi, scriitorii sau editorii –, care sunt normale și pentru cei cu experiență, d-apăi pentru cineva care n-a scris niciodată o carte. Și am păstrat în totalitate vocea autorului, fără niciun fel de intervenție. Apoi, desigur, m-am ocupat alături de colegii mei (Dan Iancu, paginator; Teodor Hossu-Longin și Dragoș Cărbuneanu, corectori) ca manuscrisul să ia viață, să fie tipărit și să ajungă în librării, iar de aici la cititori. Am ținut neapărat ca pe copertă să fie un tablou pe care îl văzusem de ceva timp în colecția pictorului Eugen Raportoru, iar el ni l-a dăruit să-l folosim fără nicio pretenție, lucru pentru care îi mulțumesc și aici încă o dată.

Cred cu tărie că după lectura acestui roman, unii oameni vor fi mai buni. Iar atunci scopul lui Mircea Tănase va fi atins: acela de a ierta, însă a nu uita.